

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)

της 8ης Δεκεμβρίου 2022 *

«Προδικαστική παραπομπή – Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις – Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 – Ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας – Άρθρο 8, παράγραφος 1 – Δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του – Άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και δικαιώματα υπεράσπισης – Εξέταση μαρτύρων κατηγορίας εν τη απουσία του κατηγορουμένου και του συνηγόρου του κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας – Αδυναμία εξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας – Εθνική ρύθμιση η οποία επιτρέπει σε ποινικό δικαστήριο να στηρίξει την απόφασή του στην προγενέστερη κατάθεση των εν λόγω μαρτύρων»

Στην υπόθεση C-348/21,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Spetsializiran nakazatelen sad (ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων, Βουλγαρία) με απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 4 Ιουνίου 2021, στο πλαίσιο της ποινικής δίκης κατά των

HYA,

IP,

DD,

ZI,

SS,

παρισταμένης της:

Spetsializirana prokuratura,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους K. Jürimäe, πρόεδρο τμήματος, M. Safjan (εισηγητή), N. Piçarra, N. Jääskinen και M. Gavalec, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: A. M. Collins

* Γλώσσα διαδικασίας: η βουλγαρική.

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο IP, εκπροσωπούμενος από τον H. Georgiev, advokat,
- ο DD, εκπροσωπούμενος από τον V. Vasilev, advokat,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους M. Wasmeier και I. Zaloguin,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 7ης Ιουλίου 2022,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 6, παράγραφος 1, και του άρθρου 8, παράγραφος 1, της οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (ΕΕ 2016, L 65, σ. 1), καθώς και του άρθρου 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας κινηθείσας κατά των HYA, IP, DD, ΖΙ και SS (στο εξής, από κοινού: κατηγορούμενοι) για αδικήματα που διαπράχθηκαν στον τομέα της παράνομης μετανάστευσης.

Το νομικό πλαίσιο

Το διεθνές δίκαιο

- 3 Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950 (στο εξής: ΕΣΔΑ), το οποίο επιγράφεται «Δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης», έχει ως ακολούθως:

«1. Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσία και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίση είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. [...]

[...]

3. Ειδικότερον, πας κατηγορούμενος έχει δικαίωμα:

[...]

δ) να εξετάσει ή ζητήσει όπως εξετασθούν οι μάρτυρες κατηγορίας και επιτύχει την πρόσκληση και εξέταση των μαρτύρων υπερασπίσεως υπό τους αυτούς όρους ως των μαρτύρων κατηγορίας.

[...]

Το δίκαιο της Ένωσης

4 Οι αιτιολογικές σκέψεις 22, 33, 34, 36, 41 και 47 της οδηγίας 2016/343 αναφέρουν τα εξής:

«(22) Η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και κατηγορουμένων και οποιαδήποτε αμφιβολία θα πρέπει να είναι προς όφελος του υπόπτου ή του κατηγορουμένου. Το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται όταν το βάρος της αποδείξεως μετατίθεται από την εισαγγελική αρχή στην υπεράσπιση, υπό την επιφύλαξη ενδεχόμενων αυτεπάγγελτων εξουσιών έρευνας του δικαστηρίου, της ανεξαρτησίας του δικαστικού σώματος κατά την εκτίμηση της ενοχής του υπόπτου ή κατηγορουμένου και της χρήσης πραγματικών ή νομικών τεκμηρίων σχετικά με την ποινική ευθύνη προσώπου που είναι ύποπτο ή κατηγορείται για τη τέλεση αξιόποινης πράξης. [...]

[...]

(33) Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη αποτελεί μια από τις βασικές αρχές σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το δικαίωμα των υπόπτων και των κατηγορουμένων να παρίστανται στη δίκη τους βασίζεται σε αυτό το δικαίωμα και θα πρέπει να κατοχυρώνεται σε όλη την Ένωση.

(34) Εάν, για λόγους πέραν του ελέγχου τους, οι ύποπτοι ή οι κατηγορούμενοι δεν δύνανται να παραστούν στη δίκη τους, θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ζητήσουν εντός των χρονικών ορίων που προβλέπει η εθνική νομοθεσία νέα ημερομηνία διεξαγωγής της δίκης.

[...]

(36) Υπό ορισμένες συνθήκες η απόφαση για την ενοχή ή την αθωότητα του υπόπτου ή του κατηγορουμένου θα πρέπει να μπορεί να εκδοθεί παρά την απουσία του. [...]

[...]

(41) Το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του μπορεί να ασκηθεί μόνον εάν διεξάγεται ακροαματική διαδικασία και αυτό σημαίνει ότι το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του δεν μπορεί να ισχύει αν δεν προβλέπεται ακροαματική διαδικασία σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες. [...]

[...]

(47) Η παρούσα οδηγία συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ, συμπεριλαμβανομένης της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, του δικαιώματος στην ελευθερία και την ασφάλεια, του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, του δικαιώματος στην ακεραιότητα του προσώπου, των δικαιωμάτων του παιδιού, της κοινωνικής ένταξης των ατόμων με αναπηρίες, του δικαιώματος αποτελεσματικού μέσου

ένδικης προστασίας και του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, του τεκμηρίου αθωότητας και των δικαιωμάτων της υπεράσπισης. Ειδικότερα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το άρθρο 6 [ΣΕΕ], σύμφωνα με το οποίο η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη και σύμφωνα με το οποίο τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.»

- 5 Το άρθρο 2 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», ορίζει τα ακόλουθα:
- «Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στα φυσικά πρόσωπα που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινική διαδικασία. Εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική.»
- 6 Το επιγραφόμενο «Βάρος της απόδειξης» άρθρο 6 της εν λόγω οδηγίας προβλέπει στην παράγραφο 1 τα εξής:
- «Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων. Τούτο ισχύει με την επιφύλαξη οποιασδήποτε υποχρέωσης του δικαστή ή του αρμόδιου δικαστηρίου να αναζητούν τόσο ενοχοποιητικά όσο και απαλλακτικά στοιχεία και του δικαιώματος της υπεράσπισης να προσκομίζει αποδεικτικά στοιχεία, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία.»
- 7 Το άρθρο 8 της ίδιας οδηγίας, το οποίο τιτλοφορείται «Δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του», ορίζει στις παραγράφους 1 και 2 τα ακόλουθα:
- «1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα παράστασης στη δίκη τους.
2. Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι μια δίκη που μπορεί να οδηγήσει σε απόφαση για την ενοχή ή την αθωότητα του υπόπτου ή κατηγορουμένου μπορεί να διεξαχθεί ερήμην αυτού, υπό τον όρο ότι:
- α) ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει ενημερωθεί εγκαίρως σχετικά με τη δίκη και τις συνέπειες της μη παράστασης· ή
- β) ο ύποπτος ή κατηγορούμενος, αφού ενημερώθηκε για τη δίκη, εκπροσωπείται από εξουσιοδοτημένο δικηγόρο ο οποίος διορίστηκε είτε από τον ύποπτο ή κατηγορούμενο είτε από το κράτος.»

Το βουλγαρικό δίκαιο

Ο νόμος περί του Υπουργείου Εσωτερικών

- 8 Από τον συνδυασμό των διατάξεων του άρθρου 72, παράγραφος 1, και του άρθρου 73 του *zakon za Ministerstvoto na vatrešnite raboti* (νόμου περί του Υπουργείου Εσωτερικών), της 28ης Μαΐου 2014 (DV αριθ. 53, της 27ης Ιουνίου 2014, σ. 2), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των

πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, προκύπτει ότι ο ύποπτος για τη διάπραξη αδικήματος μπορεί να τεθεί υπό κράτηση για 24 ώρες κατ' ανώτατο όριο πριν από την απαγγελία κατηγορίας εις βάρος του.

Ο ΝΡΚ

- 9 Δυνάμει του άρθρου 12 του Nakazatelnno-protsesualen kodeks (κώδικα ποινικής δικονομίας, στο εξής: ΝΡΚ), η ποινική διαδικασία διεξάγεται κατ' αντιμωλίαν και η υπεράσπιση έχει τα ίδια δικαιώματα με την εισαγγελική αρχή.
- 10 Κατά το άρθρο 46, παράγραφος 2, σημείο 1, και το άρθρο 52 του ΝΡΚ, κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας διενεργείται έρευνα από τις αρμόδιες ανακριτικές αρχές υπό την εποπτεία του εισαγγελέα.
- 11 Όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, κατά το άρθρο 107, παράγραφος 1, και τα άρθρα 139 και 224 του ΝΡΚ, κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας ο μάρτυρας εξετάζεται, προς τον σκοπό της συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, συνήθως χωρίς να είναι παρόντες ο κατηγορούμενος και ο συνήγορός του. Σύμφωνα με το άρθρο 280, παράγραφος 2, του ΝΡΚ, σε συνδυασμό με το άρθρο 253 αυτού, ο μάρτυρας εξετάζεται, εν συνεχεία, εκ νέου στο ακροατήριο, κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, παρουσία του κατηγορουμένου και του συνηγόρου του, οι οποίοι μπορούν ως εκ τούτου να του απευθύνουν τις ερωτήσεις τους.
- 12 Το άρθρο 223 του ΝΡΚ, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εξέταση του μάρτυρα ενώπιον δικαστή», προβλέπει στις παραγράφους 1 και 2 τα εξής:

«1. Όταν εξαιτίας σοβαρής ασθένειας, μακράς απουσίας από τη χώρα ή άλλου ανυπέρβλητου κωλύματος, υπάρχει κίνδυνος να μην καταστεί δυνατή η εμφάνιση του μάρτυρα στο ακροατήριο του δικαστηρίου, καθώς και όταν κρίνεται αναγκαίο να καταγραφεί η κατάθεση μάρτυρα η οποία φέρει βαρύνουσα σημασία για την εξακρίβωση της αντικειμενικής αλήθειας, η εξέτασή του διεξάγεται ενώπιον δικαστή του αρμόδιου πρωτοβάθμιου δικαστηρίου ή του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου στην περιφέρεια του οποίου διενεργείται η εν λόγω ανακριτική πράξη. Στις περιπτώσεις αυτές, η δικογραφία δεν διαβιβάζεται στον δικαστή.

2. Η αρμόδια για την προδικασία αρχή μεριμνά για την εμφάνιση του μάρτυρα και για την παροχή στον κατηγορούμενο και στον συνήγορο υπεράσπισής του, εφόσον υπάρχει, της δυνατότητας να παρίστανται κατά την εξέταση του μάρτυρα.»
- 13 Το άρθρο 281 του ΝΡΚ, το οποίο επιγράφεται «Ανάγνωση μαρτυρικών καταθέσεων», ορίζει στην παράγραφο 1, σημείο 4, και στην παράγραφο 3 τα εξής:

«1. Καταθέσεις μαρτύρων που δόθηκαν κατά την προδικασία είτε ενώπιον δικαστή είτε ενώπιον διαφορετικής σύνθεσης του δικαστηρίου, για την ίδια υπόθεση, διαβάζονται [στο ακροατήριο] όταν:

[...]

4) είναι αδύνατον να εντοπιστεί ο μάρτυρας προκειμένου να κλητευθεί, ή έχει αποβιώσει·

[...]

3. Στις περιπτώσεις που προβλέπονται στην παράγραφο 1, στοιχεία 1 έως 6, καταθέσεις μαρτύρων που δόθηκαν ενώπιον της αρμόδιας για την προδικασία αρχής διαβάζονται [στο ακροατήριο] εφόσον ο κατηγορούμενος και ο συνήγορος υπεράσπισής του (εφόσον υπάρχει εξουσιοδοτημένος ή διορισμένος δικηγόρος), παρέστησαν κατά την εξέταση. Εάν υπάρχουν πλείονες κατηγορούμενοι, για την ανάγνωση των μαρτυρικών καταθέσεων που αφορούν τις αποδιδόμενες σε αυτούς κατηγορίες απαιτείται η συναίνεση των κατηγορουμένων που δεν κλήθηκαν να παραστούν κατά την εξέταση ή που για βάσιμους λόγους δεν παρέστησαν σε αυτήν.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και το προδικαστικό ερώτημα

- 14 Οι κατηγορούμενοι, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και υπάλληλοι της συνοριοφυλακής του αεροδρομίου της Σόφιας (Βουλγαρία), διώκονται ποινικά για αδικήματα στον τομέα της παράνομης μετανάστευσης.
- 15 Οι IP, DD, SS και ΗΥΑ συνελήφθησαν το βράδυ της 25ης Μαΐου 2017 και τους απαγγέλθηκαν κατηγορίες την επόμενη ημέρα. Η ΖΙ συνελήφθη στις 31 Μαΐου 2017 και της απαγγέλθηκαν κατηγορίες την ίδια ημέρα. Στη συνέχεια, οι κατηγορούμενοι τέθηκαν υπό προσωρινή κράτηση και τους παρασχέθηκε η συνδρομή δικηγόρου.
- 16 Κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, οι αρμόδιες ανακριτικές αρχές της εισαγγελίας εξέτασαν πλείονες υπηκόους τρίτων χωρών, ήτοι τους MM, RB, ΚΗ, ΗΝ και PR (στο εξής, από κοινού: μάρτυρες), των οποίων την παράνομη είσοδο στη βουλγαρική επικράτεια είχαν διευκολύνει οι κατηγορούμενοι.
- 17 Ένα μέρος της εξέτασης των μαρτύρων έλαβε χώρα ενώπιον δικαστή. Ωσαύτως, οι MM και RB εξετάστηκαν ενώπιον δικαστή στις 30 Μαρτίου 2017 και στις 12 Απριλίου 2017, αντιστοίχως, ο ΚΗ στις 26 Μαΐου 2017, ο ΗΝ στις 30 Μαρτίου 2017 και ο PR στις 30 Μαρτίου 2017 καθώς και στις 12 Απριλίου 2017.
- 18 Λόγω της παράνομης διαμονής τους στη βουλγαρική επικράτεια, κινήθηκαν κατά των μαρτύρων διοικητικές διαδικασίες με σκοπό την απομάκρυνσή τους.
- 19 Κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, οι SS και DD υπέβαλαν ρητώς αίτημα να εξετάσουν τον MM. Η εισαγγελία δεν απάντησε στα αιτήματα αυτά.
- 20 Στις 19 Ιουνίου 2020, η Spetsializirana prokuratura (ειδική εισαγγελία, Βουλγαρία), κρίνοντας ότι οι αποδιδόμενες στους κατηγορουμένους αξιόποινες κατηγορίες ήταν βάσιμες, εισήγαγε την υπόθεση στο Spetsializiran nakazatelen sad (ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων, Βουλγαρία) με σκοπό την ποινική καταδίκη τους.
- 21 Όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, οι προσπάθειες του αιτούντος δικαστηρίου να κλητεύσει τους μάρτυρες σε εξέταση παρουσία των κατηγορουμένων και των συνηγόρων υπεράσπισής τους απέβησαν άκαρπες, είτε διότι δεν κατέστη δυνατό να προσδιοριστεί ο τόπος διαμονής τους είτε διότι είχαν ήδη απομακρυνθεί από τη βουλγαρική επικράτεια ή είχαν εγκαταλείψει οικειοθελώς τη χώρα. Συνακόλουθα, κατά το εν λόγω δικαστήριο, δεν υπάρχει καμία δυνατότητα να εξεταστούν αυτοπροσώπως οι μάρτυρες κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της διαδικασίας.

- 22 Κατά την ακροαματική διαδικασία που διεξήχθη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου στις 9 Απριλίου 2021, η εισαγγελία ζήτησε, σύμφωνα με το άρθρο 281, παράγραφος 1, του ΝΡΚ, να αναγνωστούν οι καταθέσεις των μαρτύρων που είχαν δοθεί κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, προκειμένου οι καταθέσεις αυτές να αποτελέσουν μέρος του αποδεικτικού υλικού βάσει του οποίου το εν λόγω δικαστήριο επρόκειτο να αποφανθεί επί της ουσίας.
- 23 Το αιτούν δικαστήριο αμφιβάλλει ως προς το κατά πόσον η εφαρμογή της εν λόγω εθνικής διατάξεως υπό τις περιστάσεις της υπό κρίση υποθέσεως είναι συμβατή με το δίκαιο της Ένωσης και διερωτάται αν υποχρεούται να την αφήσει ανεφάρμοστη στην υπόθεση της κύριας δίκης.
- 24 Συναφώς, επισημαίνει ότι οι καταθέσεις των μαρτύρων αποτελούν καθοριστικό στοιχείο για την κρίση επί της ενοχής των κατηγορουμένων και ότι η απόφασή του θα εξαρτηθεί, σε πολύ μεγάλο βαθμό, από το αν και, εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, σε ποιο βαθμό μπορεί να στηριχθεί στις πληροφορίες που περιέχουν οι καταθέσεις αυτές.
- 25 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι σκοπός της εν λόγω εθνικής διατάξεως είναι να αποτρέψει τον κίνδυνο να αποβεί αδύνατη η εξέταση μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, προβλέποντας ότι ο μάρτυρας αυτός μπορεί να εξεταστεί ενώπιον δικαστή κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας. Ο ρόλος του τελευταίου, ο οποίος δεν έχει στη διάθεσή του τη δικογραφία, συνίσταται, μεταξύ άλλων, στο να διασφαλιστεί η τυπική νομιμότητα της εξέτασης. Στην περίπτωση αυτή, όταν έχουν ήδη απαγγελθεί κατηγορίες εις βάρος υπόπτου, αυτός ενημερώνεται για την εξέταση του μάρτυρα και του παρέχεται η δυνατότητα να παραστεί σε αυτήν.
- 26 Εντούτοις, όπως συνέβη εν προκειμένω, η εν λόγω εθνική ρύθμιση παρακάμπτεται στην πράξη. Συγκεκριμένα, κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, αρκεί να διεξαχθεί η εξέταση του μάρτυρα ενώπιον δικαστή εντός του εικοσιτετραώρου που μεσολαβεί μεταξύ της σύλληψης του υπόπτου και της απαγγελίας της κατηγορίας, ώστε, στον βαθμό που δεν έχουν ακόμη απαγγελθεί τυπικά κατηγορίες εις βάρος του, ούτε ο ύποπτος ούτε ο συνήγορός του έχουν το δικαίωμα να παρίστανται σε αυτήν.
- 27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Spetsializiran nakazatelen sad (ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο το εξής προδικαστικό ερώτημα:

«Συνάδει προς τα άρθρα 8, παράγραφος 1, και 6, παράγραφος 1, σε συνδυασμό με τις αιτιολογικές σκέψεις 33 και 34 της οδηγίας 2016/343, καθώς και με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, εθνική νομοθεσία η οποία προβλέπει ότι το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται στη δίκη του γίνεται σεβαστό και ότι η εισαγγελική αρχή ανταποκρίνεται δεόντως στο βάρος της να αποδείξει την ενοχή του κατηγορουμένου όταν, κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, περιλαμβάνονται στη δικογραφία οι καταθέσεις των μαρτύρων που δεν είναι δυνατό να εξετασθούν για αντικειμενικούς λόγους, οι οποίες είχαν δοθεί κατά στάδιο της ποινικής προδικασίας, ενώ οι μάρτυρες αυτοί εξετάστηκαν μόνον από την αρμόδια για την ποινική δίωξη αρχή και χωρίς τη συμμετοχή συνηγόρου υπερασπίσεως, αλλά ενώπιον δικαστή, και η αρμόδια για την ποινική δίωξη αρχή μπορούσε να παράσχει στον συνήγορο υπερασπίσεως τη δυνατότητα συμμετοχής στην εν λόγω εξέταση κατά το στάδιο της προδικασίας, παρέλειψε όμως να το πράξει;»

- 28 Με έγγραφο της 5ης Αυγούστου 2022, το Sofiyski gradski sad (πλημμελειοδικείο Σόφιας, Βουλγαρία) ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι, κατόπιν νομοθετικής μεταρρύθμισης η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 27 Ιουλίου 2022, καταργήθηκε το Spetsializiran nakazatelen sad (ποινικό δικαστήριο ειδικών αρμοδιοτήτων) και ορισμένες εκ των υποθέσεων που υπάγονταν στην αρμοδιότητά του, συμπεριλαμβανομένης της υποθέσεως της κύριας δίκης, παραπέμφθηκαν, από την ημερομηνία αυτή, στο Sofiyski gradski sad (πλημμελειοδικείο Σόφιας).

Επί του προδικαστικού ερωτήματος

- 29 Προκαταρκτικώς, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, στο βαθμό που ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Όπως προκύπτει από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, κατά το οποίο διασφαλίζεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων της υπεράσπισης σε κάθε κατηγορούμενο, αντιστοιχεί στο άρθρο 6, παράγραφος 3, της ΕΣΔΑ. Κατά συνέπεια, το προδικαστικό ερώτημα πρέπει επίσης να εξεταστεί υπό το πρίσμα του άρθρου 48, παράγραφος 2, του Χάρτη.
- 30 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, ερμηνευόμενα σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχουν την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως δυνάμει της οποίας επιτρέπεται σε εθνικό δικαστήριο, όταν δεν είναι δυνατόν να εξετάσει μάρτυρα κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, να στηρίξει την απόφασή του όσον αφορά την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου στην κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα η οποία ελήφθη στο πλαίσιο της εξέτασής του ενώπιον δικαστή κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, πλην όμως χωρίς τη συμμετοχή του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του.
- 31 Όσον αφορά, πρώτον, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, η διάταξη αυτή προβλέπει ότι τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων.
- 32 Ωσαύτως, είναι βεβαίως αληθές ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, το οποίο ρυθμίζει την κατανομή του εν λόγω βάρους απόδειξης (πρβλ. απόφαση της 28ης Νοεμβρίου 2019, Spetsializirana prokuratura, C-653/19 PPU, EU:C:2019:1024, σκέψη 31), αντιτίθεται στην εκ μέρους της εισαγγελικής αρχής μετάθεση του ως άνω βάρους στην υπεράσπιση, όπως συνάγεται από την αιτιολογική σκέψη 22 της εν λόγω οδηγίας. Εντούτοις, όπως επισήμανε και ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 61 των προτάσεών του, το άρθρο 6, παράγραφος 1, δεν ρυθμίζει τον τρόπο με τον οποίο η εισαγγελική αρχή οφείλει να αποδεικνύει την ενοχή κατηγορουμένου ούτε τον τρόπο με τον οποίο ο κατηγορούμενος πρέπει, στο πλαίσιο της ασκήσεως των δικαιωμάτων υπεράσπισής του, να είναι σε θέση να αντικρούσει τα αποδεικτικά στοιχεία που προσκομίζει η εισαγγελική αρχή κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας.
- 33 Υπό τις συνθήκες αυτές, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343 δεν έχει εφαρμογή σε εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.

- 34 Όσον αφορά, δεύτερον, το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, η διάταξη αυτή προβλέπει ότι τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα παράστασης στη δίκη τους.
- 35 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί, αφενός, ότι, σύμφωνα με το άρθρο 2 της οδηγίας 2016/343, η οδηγία εφαρμόζεται στα φυσικά πρόσωπα που είναι ύποπτα ή κατηγορούμενα σε ποινική διαδικασία. Αναφέρεται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που ένα πρόσωπο θεωρείται ύποπτο ή κατηγορείται για τέλεση αξιόποινης πράξης ή εικαζόμενης αξιόποινης πράξης μέχρι την απόφαση για την τελική εκτίμηση του κατά πόσον το εν λόγω πρόσωπο διέπραξε τη σχετική αξιόποινη πράξη και μέχρι η εν λόγω απόφαση να καταστεί οριστική.
- 36 Αφετέρου, από το άρθρο 8, παράγραφος 2, της οδηγίας 2016/343, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των αιτιολογικών της σκέψεων 36 και 41, προκύπτει ότι, δυνάμει του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του, ο κατηγορούμενος πρέπει να είναι σε θέση να παραστεί αυτοπροσώπως στην ακροαματική διαδικασία που διεξάγεται στο πλαίσιο της δίκης εις βάρος του.
- 37 Όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 38 των προτάσεών του, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με το περιεχόμενο και τον τρόπο ασκήσεως του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, είναι βεβαίως αληθές ότι η συνεκτίμηση, για την εκδοθησόμενη απόφαση επί της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου, της καταθέσεως μάρτυρα κατηγορίας που εξετάστηκε εν τη απουσία του κατηγορουμένου και του συνηγόρου του κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, χωρίς οι τελευταίοι να έχουν τη δυνατότητα να εξετάσουν ή να ζητήσουν να εξεταστεί ο εν λόγω μάρτυρας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, δεν στερεί από τον κατηγορούμενο τη δυνατότητα να παραστεί αυτοπροσώπως στην ακροαματική διαδικασία που διεξάγεται στο πλαίσιο της δίκης εις βάρος του. Εντούτοις, σε μια τέτοια περίπτωση, ο ρόλος του κατηγορουμένου περιορίζεται στο να παρευρίσκεται παθητικά κατά την ανάγνωση του περιεχομένου της καταθέσεως του εν λόγω μάρτυρα, όπως καταγράφηκε στα πρακτικά μιας εξετάσεως στην οποία δεν μπόρεσε να μετάσχει κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας.
- 38 Υπό τις περιστάσεις αυτές, πρέπει κατ' αρχάς να ελεγχθεί αν, πέραν του δικαιώματος αυτοπροσώπης παράστασης του κατηγορουμένου στην ακροαματική διαδικασία που διεξάγεται στο πλαίσιο της δίκης εις βάρος του, το δικαίωμα παράστασής του στη δίκη του, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, του παρέχει επίσης το δικαίωμα να εξετάζει ή να ζητεί να εξεταστούν οι μάρτυρες κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας.
- 39 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά την αιτιολογική σκέψη 47 της οδηγίας 2016/343, η οδηγία συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, του τεκμηρίου αθωότητας και των δικαιωμάτων της υπεράσπισης.
- 40 Όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 33 της εν λόγω οδηγίας, το δικαίωμα των υπόπτων και των κατηγορουμένων να παρίστανται στη δίκη τους βασίζεται στο δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και στο οποίο αντιστοιχούν, όπως διευκρινίζεται στις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη, το άρθρο 47, δεύτερο και τρίτο εδάφιο, και το άρθρο 48 του Χάρτη. Το Δικαστήριο οφείλει, επομένως, να ερμηνεύει τις τελευταίες ως άνω διατάξεις κατά

τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ένα επίπεδο προστασίας σύμφωνο με εκείνο που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, όπως η εν λόγω διάταξη ερμηνεύεται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [απόφαση της 15ης Σεπτεμβρίου 2022, DD (Επανάληψη της εξέτασης μάρτυρα), C-347/21, EU:C:2022:692, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

- 41 Συναφώς, από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου προκύπτει ότι η παράσταση του κατηγορουμένου στη δίκη του έχει κεφαλαιώδη σημασία προς το συμφέρον μιας δίκαιης ποινικής δίκης, η δε υποχρέωση εξασφάλισης στον κατηγορούμενο του δικαιώματος να είναι παρών στην αίθουσα του δικαστηρίου όπου συζητείται η υπόθεσή του αποτελεί, συναφώς, ένα από τα ουσιώδη στοιχεία του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 18ης Οκτωβρίου 2006, *Hermi κατά Ιταλίας*, CE:ECHR:2006:1018JUD001811402, § 58).
- 42 Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει κρίνει ότι, όσον αφορά τα δικαιώματα υπεράσπισης τα οποία εγγυάται, μεταξύ άλλων, το άρθρο 6, παράγραφος 3, στοιχείο δ', της ΕΣΔΑ, η παροχή στον κατηγορούμενο της δυνατότητας να μετέχει στην επ' ακροατηρίου συζήτηση προϋποθέτει το δικαίωμά του να συμμετέχει ουσιαστικά στη δίκη του (πρβλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 5ης Οκτωβρίου 2006, *Marcello Viola κατά Ιταλίας*, CE:ECHR:2006:1005JUD004510604, § 52 και 53, και της 15ης Δεκεμβρίου 2011, *Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 142), το δε προβλεπόμενο στη διάταξη αυτή δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει ή να ζητεί να εξεταστούν οι μάρτυρες κατηγορίας αποτελεί ειδική πτυχή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της ΕΣΔΑ (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 19ης Φεβρουαρίου 2013, *Gani κατά Ισπανίας*, CE:ECHR:2013:0219JUD006180008, § 36).
- 43 Περαιτέρω, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι η δυνατότητα ενός κατηγορουμένου να αντιπαρατεθεί προς τους μάρτυρες ενώπιον του δικαστή ο οποίος θα αποφασίσει εν τέλει για την ενοχή ή την αθωότητά του συνιστά ένα από τα σημαντικά στοιχεία μιας δίκαιης ποινικής δίκης, η δε αξιολόγηση της αξιοπιστίας ενός μάρτυρα αποτελεί σύνθετη εργασία, η οποία, υπό κανονικές συνθήκες, δεν μπορεί να εκπληρωθεί μόνο με απλή ανάγνωση του περιεχομένου της καταθέσεώς του, όπως καταγράφηκε στα πρακτικά της ακροαματικής διαδικασίας (πρβλ. απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, *Gambino και Hyka*, C-38/18, EU:C:2019:628, σκέψεις 42 και 43).
- 44 Από τις ανωτέρω σκέψεις προκύπτει ότι πρέπει να διασφαλίζεται ότι το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του, το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, μπορεί να ασκηθεί, κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, κατά τρόπο σύμφωνο προς τις απαιτήσεις της δίκαιης δίκης. Συνακόλουθα, το δικαίωμα αυτό δεν εγγυάται απλώς και μόνον την παρουσία του κατηγορουμένου στην ακροαματική διαδικασία που διεξάγεται στο πλαίσιο της δίκης εις βάρος του, αλλά επιβάλλει επίσης να είναι ο κατηγορούμενος σε θέση να συμμετάσχει ουσιαστικά στη δίκη αυτήν και να ασκήσει, προς τούτο, τα δικαιώματα υπεράσπισής του, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται το δικαίωμά του να εξετάσει ή να ζητήσει να εξεταστούν οι μάρτυρες κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας.
- 45 Πράγματι, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 43 των προτάσεών του, τυχόν πιο στενή ερμηνεία του άρθρου 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, υπό την έννοια ότι το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του εγγυάται απλώς και μόνον ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να παρίσταται αυτοπροσώπως στην ακροαματική διαδικασία που διεξάγεται στο πλαίσιο της δίκης εις βάρος του, θα είχε ως συνέπεια να καταστεί το θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη άνευ ουσιαστικού περιεχομένου.

- 46 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει εν συνεχεία να εξεταστεί αν το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, αντιτίθεται στην εφαρμογή από ποινικό δικαστή εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως δυνάμει της οποίας, σε περίπτωση που υφίστανται αντικειμενικοί λόγοι οι οποίοι καθιστούν αδύνατη την εμφάνιση μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, ο εν λόγω δικαστής μπορεί να αναγνώσει την κατάθεση που έδωσε ο μάρτυρας ενώπιον δικαστή κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, προκειμένου να εκδώσει απόφαση επί της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου, ακόμη και αν δεν είχαν απαγγελθεί κατηγορίες εις βάρος του κατά τον χρόνο της εξέτασης του μάρτυρα και ούτε ο ίδιος ούτε ο συνήγορός του ήταν σε θέση να συμμετάσχουν σε αυτήν.
- 47 Η εφαρμογή μιας τέτοιας εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως είναι ικανή να θίξει το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του, όπως αυτό ορίζεται στη σκέψη 44 της παρούσας αποφάσεως.
- 48 Επομένως, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, σύμφωνα με τα ερμηνευτικά στοιχεία που του παρέσχε το Δικαστήριο, αν η εφαρμογή της επίμαχης στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικής ρυθμίσεως είναι συμβατή με τις εν λόγω διατάξεις του δικαίου της Ένωσης.
- 49 Πρέπει, πράγματι, να υπομνησθεί ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ δεν παρέχει στο Δικαστήριο αρμοδιότητα να εφαρμόζει τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, αλλά μόνο να αποφαινεται επί της ερμηνείας των Συνθηκών και των πράξεων των θεσμικών οργάνων της Ένωσης. Κατά πάγια νομολογία, πάντως, το Δικαστήριο δύναται, στο πλαίσιο της δικαστικής συνεργασίας που καθιερώνει το εν λόγω άρθρο και βάσει των στοιχείων της δικογραφίας, να παράσχει στο εθνικό δικαστήριο τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης που θα του ήταν χρήσιμα κατά την εκτίμηση των αποτελεσμάτων διατάξεων του δικαίου αυτού [απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, Α. Β. κ.λπ. (Διορισμός δικαστών στο Ανώτατο Δικαστήριο – Προσφυγές), C-824/18, EU:C:2021:153, σκέψη 96 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].
- 50 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη, μπορούν να επιβληθούν περιορισμοί στην άσκηση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται με αυτόν, υπό την προϋπόθεση, πρώτον, ότι οι περιορισμοί αυτοί προβλέπονται από τον νόμο, δεύτερον, ότι σέβονται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και, τρίτον, ότι, τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε σκοπούς γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.
- 51 Πρώτον, όσον αφορά την απαίτηση κατά την οποία κάθε περιορισμός στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει να προβλέπεται από τον νόμο, η απαίτηση αυτή συνεπάγεται ότι, για να μπορούν να ληφθούν υπόψη οι καταθέσεις απόντων μαρτύρων, η δυνατότητα αυτή πρέπει να προβλέπεται από το σχετικό εθνικό νομικό πλαίσιο. Υπό την επιφύλαξη των εκτιμήσεων στις οποίες οφείλει να προβεί συναφώς το αιτούν δικαστήριο, τούτο φαίνεται να συμβαίνει στη διαφορά της κύριας δίκης.
- 52 Δεύτερον, όσον αφορά τον σεβασμό του βασικού περιεχομένου των θεμελιωδών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το βασικό αυτό περιεχόμενο γίνεται σεβαστό υπό την προϋπόθεση ότι οι καταθέσεις απόντων μαρτύρων μπορούν να ληφθούν υπόψη μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, για θεμιτούς λόγους και τηρουμένης της αρχής της δίκαιης διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας, θεωρούμενης στο σύνολό της.

- 53 Συναφώς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η κατά τα ανωτέρω εκτίμηση είναι σύμφωνη με τη σχετική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, από την οποία συνάγεται ότι η χρήση, ως αποδεικτικών στοιχείων, μαρτυρικών καταθέσεων που δόθηκαν στο στάδιο της ποινικής προδικασίας δεν είναι, αυτή καθεαυτήν, ασύμβατη προς το άρθρο 6, παράγραφος 1, και παράγραφος 3, στοιχείο δ', της ΕΣΔΑ, υπό την επιφύλαξη του σεβασμού των δικαιωμάτων υπεράσπισης, τα οποία επιβάλλουν, κατά κανόνα, να παρέχεται στον κατηγορούμενο προσήκουσα και επαρκής δυνατότητα να αντικρούσει τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας και να τους εξετάσει είτε κατά τον χρόνο της καταθέσεως είτε σε μεταγενέστερο στάδιο (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 105 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 54 Τρίτον, όσον αφορά την τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, η αρχή αυτή επιτάσσει οι περιορισμοί που μπορούν να επιβληθούν, μεταξύ άλλων, με πράξεις του δικαίου της Ένωσης σε δικαιώματα και ελευθερίες που κατοχυρώνονται στον Χάρτη να μην υπερβαίνουν τα όρια του μέτρου που είναι πρόσφορο και αναγκαίο για την επίτευξη των επιδιωκόμενων θεμιτών σκοπών ή τα όρια της ανάγκης προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων, εξυπακουόμενου ότι, εφόσον υφίσταται δυνατότητα επιλογής μεταξύ περισσότερων καταλλήλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο επαχθές (πρβλ. απόφαση της 8ης Δεκεμβρίου 2022, Orde van Vlaamse Balies κ.λπ., C-694/20, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 55 Προκειμένου να ελέγξει την τήρηση της αρχής αυτής, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να εξετάσει αν υφίσταται σοβαρός λόγος για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα και αν, στον βαθμό που η κατάθεσή του θα μπορούσε να αποτελεί το μοναδικό ή το καθοριστικό στοιχείο για την ενδεχόμενη καταδίκη του κατηγορουμένου, υφίστανται επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία και, ιδίως, ισχυρές δικονομικές εγγυήσεις για την εξισορρόπηση των δυσχερειών που προκαλεί στον κατηγορούμενο και στον συνήγορό του η συνεκτίμηση της κατάθεσης αυτής ως αποδεικτικού στοιχείου και για τη διασφάλιση του δίκαιου χαρακτήρα της ποινικής διαδικασίας στο σύνολό της (πρβλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2011, Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου, CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 152, της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 107, και της 7ης Ιουνίου 2018, Dimitrov και Momin κατά Βουλγαρίας, CE:ECHR:2018:0607JUD003513208, § 52).
- 56 Συναφώς, εναπόκειται κατ' αρχάς στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν η απουσία ενός μάρτυρα κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας οφείλεται σε σοβαρό λόγο, όπως ο θάνατος, η κατάσταση της υγείας του, ο φόβος του να δώσει κατάθεση ή η αδυναμία εντοπισμού του, το δε δικαστήριο αυτό οφείλει, ως προς την τελευταία αυτή περίπτωση, να καταβάλει κάθε προσπάθεια που μπορεί ευλόγως να αναμένεται από αυτό για να διασφαλίσει την εμφάνιση του εν λόγω μάρτυρα (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 119 έως 121 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 57 Περαιτέρω, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η κατάθεση μάρτυρα απόντος κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, όταν γίνεται δεκτή ως αποδεικτικό στοιχείο κατά το στάδιο αυτό αλλά έχει δοθεί σε προγενέστερο στάδιο, συνιστά το μοναδικό έρεισμα για την καταδίκη του κατηγορουμένου αν η εμμάρτυρη απόδειξη ήταν το μοναδικό αποδεικτικό στοιχείο εις βάρος του. Το εν λόγω έρεισμα πρέπει να θεωρηθεί καθοριστικό στην περίπτωση που η συγκεκριμένη εμμάρτυρη απόδειξη έχει τόσο μεγάλη σημασία ώστε να μπορεί να επιδράσει καταλυτικά στην απόφαση επί της υποθέσεως, εξυπακουόμενου ότι, αν η κατάθεση του απόντος μάρτυρα μπορεί να ενισχυθεί και από άλλα αποδεικτικά στοιχεία, η εκτίμηση του καθοριστικού χαρακτήρα της δοθείσας καταθέσεως εξαρτάται από την αποδεικτική ισχύ των λοιπών αυτών στοιχείων, και

συγκεκριμένα, όσο σημαντικότερη είναι η αποδεικτική τους ισχύς τόσο η κατάθεση του απόντος μάρτυρα δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καθοριστική (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 123 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 58 Τέλος, όσον αφορά την ύπαρξη αντισταθμιστικών στοιχείων, τα στοιχεία αυτά πρέπει να καθιστούν δυνατή μια ορθή και δίκαιη εκτίμηση της αξιοπιστίας της μη εξακριβωθείσας μαρτυρικής καταθέσεως και αφορούν, ειδικότερα, τον τρόπο με τον οποίο το δικαστήριο της ουσίας αντιμετωπίζει τη μη εξακριβωθείσα κατάθεση του απόντος μάρτυρα, την προσκόμιση, κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, άλλων αποδεικτικών στοιχείων που επιρρωννύουν την κατάθεση του μάρτυρα και την αποδεικτική ισχύ τους, καθώς και τα διαδικαστικά μέτρα που ελήφθησαν για να αντισταθμιστεί η έλλειψη δυνατότητας άμεσης κατ' αντιπαράθεση εξέτασης του μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας (πρβλ. αποφάσεις του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2015, Schatschaschwili κατά Γερμανίας, CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 125 έως 131 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 7ης Ιουνίου 2018, Dimitrov και Momín κατά Βουλγαρίας, CE:ECHR:2018:0607JUD003513208, § 53). Ως προς την τελευταία αυτή πτυχή, μια δικονομική εγγύηση ικανή να αντισταθμίσει τις δυσχέρειες που προκαλεί στην υπεράσπιση η απουσία του μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας μπορεί να συνίσταται στο να έχει δοθεί στον κατηγορούμενο ή στον συνήγορό του η δυνατότητα να εξετάσει έναν μάρτυρα κατά το στάδιο της ποινικής διαδικασίας (πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 10ης Φεβρουαρίου 2022, Al Alo κατά Σλοβακίας, CE:ECHR:2022:0210JUD003208419, § 56 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 59 Εν προκειμένω, πρέπει, πρώτον, να υπομνησθεί ότι η αδυναμία εντοπισμού μάρτυρα με σκοπό την κλήτευσή του κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας συνιστά, κατ' αρχήν, σοβαρό λόγο, κατά την έννοια της υπομνησθείσας στη σκέψη 56 της παρούσας αποφάσεως νομολογίας, ιδίως όταν ο μάρτυρας αυτός δεν κατοικεί πλέον στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους και οι προσπάθειες εντοπισμού του, ιδίως μέσω της Ιντερπόλ, δεν τελεσφόρησαν.
- 60 Δεύτερον, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξακριβώσει αν, σε περίπτωση καταδίκης των κατηγορουμένων, θα μπορούσαν να αποτελέσουν αποκλειστικό ή καθοριστικό έρεισμα της απόφασής του, κατά την έννοια της υπομνησθείσας στη σκέψη 57 της παρούσας αποφάσεως νομολογίας, οι καταθέσεις των μαρτύρων που δόθηκαν κατά το στάδιο της ποινικής διαδικασίας.
- 61 Τρίτον, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει αν υφίστανται, εν προκειμένω, επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία για την εξισορρόπηση των δυσχερειών που προκαλούνται στους κατηγορουμένους και στην υπεράσπισή τους λόγω της ενδεχόμενης συνεκτιμήσεως, ως αποδεικτικού στοιχείου, των καταθέσεων των μαρτύρων κατά το στάδιο της ποινικής διαδικασίας, κατά την έννοια της υπομνησθείσας στη σκέψη 58 της παρούσας αποφάσεως νομολογίας, ιδίως δε αν υφίσταται δυνατότητα των κατηγορουμένων και των συνηγόρων υπεράσπισής τους να εξετάσουν τους μάρτυρες κατά το στάδιο της ποινικής διαδικασίας και αν παρέχεται μέσο ένδικης προστασίας κατά μιας ενδεχόμενης απορριπτικής αποφάσεως ή διατάξεως.
- 62 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, στο υποβληθέν προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2016/343, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως δυνάμει της οποίας επιτρέπεται σε εθνικό δικαστήριο, όταν δεν είναι δυνατόν να εξετάσει μάρτυρα κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, να στηρίξει την

απόφασή του ως προς την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου στην κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα η οποία ελήφθη στο πλαίσιο της εξέτασής του ενώπιον δικαστή κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, πλην όμως χωρίς τη συμμετοχή του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του, εκτός εάν συντρέχει σοβαρός λόγος για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, η κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα δεν αποτελεί το μοναδικό ή καθοριστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του κατηγορουμένου και υφίστανται επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία που εξισορροπούν τις δυσχέρειες τις οποίες προκαλεί στον κατηγορούμενο και στον συνήγορό του η συνεκτίμηση της εν λόγω καταθέσεως ως αποδεικτικού στοιχείου.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 63 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της οδηγίας (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, και το άρθρο 48, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

έχει την έννοια ότι:

αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθετικής ρυθμίσεως δυνάμει της οποίας επιτρέπεται σε εθνικό δικαστήριο, όταν δεν είναι δυνατόν να εξετάσει μάρτυρα κατηγορίας κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, να στηρίξει την απόφασή του ως προς την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου στην κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα η οποία ελήφθη στο πλαίσιο της εξέτασής του ενώπιον δικαστή κατά το στάδιο της ποινικής προδικασίας, πλην όμως χωρίς τη συμμετοχή του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του, εκτός εάν συντρέχει σοβαρός λόγος για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα κατά το επ' ακροατηρίου στάδιο της ποινικής διαδικασίας, η κατάθεση του εν λόγω μάρτυρα δεν αποτελεί το μοναδικό ή καθοριστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του κατηγορουμένου και υφίστανται επαρκή αντισταθμιστικά στοιχεία που εξισορροπούν τις δυσχέρειες τις οποίες προκαλεί στον κατηγορούμενο και στον συνήγορό του η συνεκτίμηση της εν λόγω καταθέσεως ως αποδεικτικού στοιχείου.

(υπογραφές)